

ЕТНИЧЕСКИТЕ МАЛЦИНСТВА В ОГЛЕДАЛОТО НА НАЦИОНАЛНИТЕ И РЕГИОНАЛНИТЕ ЕЖЕДНЕВНИЦИ

От септември 2001 г. до януари 2002 г. агенция "Маркет Тест" АД осъществи проучване на съдържанието на етническите публикации в 7 национални и 7 регионални всекидневника. В неговият обхват влизат следните издания:

От националните всекидневници - *"Труд"*, *"24 часа"*, *"Сега"*, *"Монитор"*, *"Дума"*, *"Демокрация"* и *"Новинар"*;

От регионалните всекидневници - *"Народно дело"* (Варна), *"Марица"* (Пловдив), *"Утро"* (Русе), *"Видин"* (Видин), *"Струма"* (Благоевград), *"Нов живот"* (Кърджали) и *"Шуменска заря"* (Шумен).

Интересът ни бе насочен към тези издания, защото те са достатъчно представителни за българската медийна среда в национален и регионален мащаб. Като най-четените български всекидневници те изразяват и формират доминиращите нагласи в българското обществено съзнание, отразяват и оказват влияние върху неговото отношение към различните етнически малцинства.

Наблюдаваният период обхваща времето от 1 юли 2000 г. до 30 юни 2001 г.

Целите на изследването включват:

- установяване количеството етнически публикации излезли в проучваните издания през този период;
- установяване на техният етнически, тематичен и жанров профил;
- установяване на изразеното в тези публикации отношение към малцинствата;
- установяване на съществуващите тенденции и нагласи в употребата на свързаните с етническите малцинства ключови думи;
- установяване на свързаните с тези ключови думи определения и действия, посочени в регистрираните от нас публикации.

Сега, когато изследването е вече факт, неговите резултати са публикувани в настоящото издание и стават достъпни за критичния поглед на читателите. Това ни дава правото да се опитаме да погледнем от един малко по-различен ъгъл към резултатите от проучването и проблемите, които то откроява.

Важността на нашето изследване се определя не от чистия научен интерес, а от значимостта на етническата проблематика и от важната ролята на медиите в процеса на нейното отразяване.

Общозвестен факт е, че живеем в регион, популярен в останалата част на Европа като "барутен погреб". Балканите дължат голяма част от незавидната си слава на обременените с история отношения на обитаващите ги народи. Следствие от тази историческа обремененост е съществуващата днес пъстра мозайка от етноси в структурата на населението на балканските страни. България не прави изключение в това отношение.

За съжаление, тези малцинства вместо да ни сближават, да бъдат мост между народите, в много случаи са били използвани с користни, предимно политически цели. В известни периоди от миналото към малцинствата се е гледало като население с двойна идентичност и съмнителна лоялност. Последиците от това съществуват и до днес като масови ежедневни нагласи спрямо представителите на малцинствата. Ние трябва да отчитаме тези нагласи и да се съобразяваме с тях.

Едно от местата, където битуват споменатите нагласи са медиите и по-специално националните и регионалните ежедневници. От една страна, като социален и информационен “посредник” те дават възможност за изразяване и тиражиране на съществуващите мнения. От друга страна те самите активно участват във формирането на различните видове мнения и стереотипни нагласи сред своите аудитории. Това се отнася в пълна степен и за нагласите към различните малцинства. От информационната политика на медиите зависи до голяма степен дали негативните нагласи ще се възпроизвеждат и затвърждават или ще се коригират и трансформират в позитивна посока.

Казаното до тук, в достатъчна степен показва важната роля на медиите в развитието на процесите на междуетническите отношения, на междуетническия и межкултурния диалог.

Целта, която си поставихме с настоящото изследване беше амбициозна - да се определи степента на присъствие и образът на малцинствените етнически групи, така както това е отразено на страниците на националните и регионалните ежедневници в периода 1 юли 2000 г. – 30 юни 2001 г. По този начин, ние можем да видим на страниците на печата как функционира българския етнически модел по това време.

Периодът, който наблюдаваме е изпълнен със събития, които създават доминиращия информационен фон и неизбежно намират своето специфично отражение при експонирането на етническата проблематика.

Кои са тези събития?

На първо място, предизборният период и самите парламентарни избори провели се на 17 юни 2001 г.

На второ място, развитието и ескалацията на кризата и гражданската война в Р. Македония започнала от края на февруари 2001 г.

На трето място, усложняването на българо-турските отношения около фалита на “Джейлан – холдинг” и свързаното с него блокиране на работата по проекта “Горна Арда”, визовите проблеми, и не на последно място инцидентите с дипломатически представители на Р. Турция у нас през лятото на 2000-та година (случаят с нападението над турския консул в Пловдив, иницирираната от нашата страна смяна на турската консулка в Бургас и др.).

На четвърто място стартирането през есента на 2000-та година на новините на турски език по БНТ.

На пето място, изгонването с решение на НСС на няколко постоянно пребиваващи у нас бизнесмени с руски произход (Майкъл Чорни, Хайрулин, Ширков и др.) по обвинения в дейност нарушаваща законите и увреждаща националната сигурност на България.

На шесто място, свързването на лица с руски и арменски произход с някои от най-драстичните криминални събития през този период – взривът в хотел “Амбасадор”, побоят над ямболския журналист, продължаващото дело “Луканов” и др.

В процесът на работата ние се сблъскахме с два вида трудности – технически и методологически. Първите са свързани с огромния обем от работа, който трябваше да бъде свършен, а вторите с обстоятелството, че колкото и “ситни” да правим методологическите си мрежи, не всичко, което ни интересува може да бъде уловено от тях.

В подкрепа на това наше твърдение ще дадем няколко примера.

Въпреки огромният брой публикации, които сме регистрирали – 5400, от които 3282 в националните и 2118 в регионалните издания - известен брой публикации са останали нерегистрирани по различни методологически причини. При част от тях отсъства ключова дума в заглавие или подзаглавие. При други въобще липсва ключова дума и само изследователската интуиция може да ни подсказе, че става въпрос за етническа публикация. В някои от тези случаи само името на лице споменато в публикацията или съответно името на региона и селището, за които става въпрос, могат да ни наведат на този извод, без обаче експлицитно това да става ясно. Споменаването на арменски, мюсюлмански и еврейски имена в даден текст за нас не е достатъчно основание да определим текста като “етнически”. Още повече, че напр. мюсюлманските имена у нас не се свързват с принадлежност само към един етнос. С мюсюлмански имена, освен турците, са българомохамеданите и ромите - мюсюлмани, а в последните години често става въпрос и за натурализирани граждани с произход от арабските страни, от ОНД или от други страни от Близкия и Средния Изток.

При публикациите за българомохамедани се сблъскахме и с един друг проблем. Във в-к “Струма” има значително количество такива публикации. Но там като етноним масово се използва терминът “мюсюлманин”. “Помак” и “българомохамеданин” се използват в единични случаи, като първият етноним се употребява изключително в пейоративен смисъл.

Сходни проблеми има и при изданията от районите, където живее компактно турско население. Макар и в по-малка степен, и там при част от публикациите не се използват класически, утвърдени етноними, а се използва етнически неутралното, даващо религиозната принадлежност понятие “мюсюлманин”.

Казаното тук, в не по-малка степен се отнася и за част от публикациите, които визират представителите на етническото мнозинство (българите) в релация с представителите на съответното малцинство. И тук се наблюдава сходно явление – в част от публикациите, където се разглеждат такива взаимоотношения, се пише за отношения между мюсюлмани и християни. Същото се отнася в още по-голяма степен за публикациите, където става въпрос за взаимоотношения с българомохамедани. По този начин ние ставаме свидетели как чрез печата, за да се избегнат по различни съображения точните етноними, се създава една нова “етническа група” у нас – “мюсюлманин” като сборно понятие имащо различен, често променлив, етнически субстрат в различните региони – от турски, през ромски до български.

Ние установихме в нашето изследване, напълно в рамките на предварителните очаквания, че сред етническите публикации преобладават тези отнасящи се за две малцинства – **турците** и **ромите**. Техният общ дял е съответно 79.7% в националните издания и 75.8% в регионалните. Този резултат съответства на тяхното реално място в демографската картина на българското население.

Приликите в присъствието на двете малцинства на страниците на националния и регионалния печат обаче се изчерпват с тяхното количествено преобладаване.

Около 80% от публикациите регистрирани като публикации отнасящи се за **българските турци** са с политическа тематика. Те са насочени предимно към представяне на дейността на ДПС и на неговите лидери. Това се вписва в контекста на доминиращата в ежедневния печат вътрешно-политическа тематика - партии, междупартийни отношения, избори, парламентарна дейност, регионална власт и пр.

В значително по-малка степен е представена дейността на НДПС на Гюнер Тахир. Изключение от националните вестници прави в-к “Демокрация”, който по разбираеми политически причини отделя относително по-голямо място на публикации свързани с НДПС и неговите взаимоотношения с ДПС. НДПС намира място и в публикациите на част от регионалните издания, най-вече на страниците на в-к “Нов живот”. Там намират отражение проблеми и конфликти между представителите в местната власт и в ръководствата на регионалните структури на тези партии.

Поради методологически причини изразяваното желание през наблюдавания период на представители на ДПС да участват във властта може да се интерпретира формално и като потвърждение на съществуваща тенденция към задълбочаване на интеграцията на турското малцинство.

Сред останалите теми в публикации отнасящи се до турския етнос, можем да посочим отразяването на дейността у нас на бизнесмени с турски произход, а също започването на излъчване на новини на турски език по БНТ.

При така констатираната доминация на политическата тема в “турските” публикации, повечето от останалите теми спокойно могат да бъдат обединени и причислени към графата “други”. Те присъстват много по-рядко в този вид публикации, въпреки че проблемите на турското малцинство не се изчерпват с участието на неговите представители в българския политически живот. Крайно недостатъчно са например публикациите свързани със социалното положение в районите с преобладаващо турско и смесено население.

Българските роми са представени предимно като генериращи криминални и социални проблеми. Такъв характер имат около 60% от “ромските” публикации. Това като цяло следва и потвърждава създадените негативни обществени нагласи спрямо ромите, утвърждава техния отрицателен “образ”. Като положително явление можем да посочим категоричното налагане в повечето публикации на етнонимът “ром”, като носител на по-позитивно

отношение към представителите на това малцинство, за разлика от заредения с по-негативни конотации етноним “циганин”.

Подавяващото мнозинство публикации визиращи роми са за различни криминални деяния извършени от тях или свързани по някакъв начин с тях. Следват социалните проблеми, но често представяни по начин, който създава отрицателна нагласа спрямо тях. Ромите най-често са представяни като “пасивни” обекти на подпомагане. За съжаление, в регистрираните от нас публикации рядко се срещат положителни примери за активни усилия от техни представители за помощ и самопомощ.

Типичен пример за възпроизвеждане на негативни нагласи към ромите е цитираното във в-к “Струма” изявление на виден български синдикалист, който, обвинявайки тогавашния премиер Иван Костов в лъжа, в същото време не пропуска да заяви, че това е типична черта на представителите на “едно определено малцинство”.

Темата за интеграцията на ромите в българското общество присъства сравнително рядко, като в някои случаи (напр. интеграцията на ромите в армията) това се разглежда отново предимно в негативен контекст.

Останалите около 25% от етническите публикации регистрирани през този период в националните и регионалните издания, се разпределят главно между **евреи** и **арменци**. Другите етнически малцинства присъстват в отделните издания много неравномерно, като това се отнася в най-голяма степен до регионалните издания. Все пак, можем да посочим **македонците**, **българо-мохамеданите** и **руснаците** като малцинства със сравнително по-често присъствие на страниците на печата, докато **власите**, **каракачаните** и **гърците** се срещат само в единични случаи.

Еврейската тема през наблюдавания и представян от нас период е свързана най-вече с две събития – едно от миналото (спасяването на българските евреи, отражението му днес) и един международен, европейски празник на “отворени врати” и представяне на евреите и тяхната култура пред останалите етнически общности. (“приятно ни е да се запознаем, ние сме евреи!”).

Тази тема в много по-голяма степен, отколкото е нейното присъствие и реално значение се превръща в поредния удобен повод за политически престрелки на страниците на вестниците “Дума” и “Демокрация”. Под формата на търсене на “историческата истина” за отговорността и заслугите за депортирането на евреите от Беломорието и Вардарска Македония и спасяването на техните събратя от “старите предели”, еврейската тема се оказва употребена в пресата за извличане на текущи политически дивиденти.

Арменската тема през наблюдавания период се свързва с медийното отразяване на пет по-значими събития – взривът в хотел “Амбасадор” (смъртта на арменец Арташез), делото и оправдаването на Еди Минасян (съден за убийството на автокрадец), победите на олимпиадата в Сидни (Австралия) на Армен Назарян, 3000-ия брой на в-к “Ереван” и предстоящата тогава 1700-на годишнина от приемането на християнството в Армения. Тези събития имат

силен медиен отзвук, което донякъде компенсира малкото количество публикации на арменска тема.

Не можем да не отбележим, че въпреки сравнително равномерното ѝ представяне в различните национални и регионални издания, арменската тема има най-голямо присъствие като брой публикации във в-к “Марица”.

През периода, който представяме, **руската тема** присъства в печата, но предимно във вид и посока, която я поставя донякъде извън рамките на нашето изследване. Това е свързано с обстоятелството, че при изгонването от България на няколко руски граждани - Майкъл Чорни, Хайрулин, Ширков и др., ставаше въпрос за постоянно пребиваващи в България чужденци. В този смисъл не могат да бъдат посочени преки негативни връзки и внушения насочени към български граждани от руски етнически произход. Въпреки това, подобни публикации създават негативна атмосфера, която рефлектира върху отношенията между българи и руснаци. Като негативен пример можем да посочим статия публикувана във в-к “Демокрация”, в която определението “полуруснак – полубългарин” се поставя в пейоративен контекст като определение за представителите на до 10-то ноемврийския политически елит.

Споменаването на **българомохамеданите** (помаците) в националните издания през този период се свързва преди всичко с назначаването на Мустафа Кичуков за зам.министър на отбраната и строежът на джамии в райони населени с българомохамедани.

Българомохамеданите имат най-голямо присъствие като брой публикации на страниците на Благоевградския в-к “Струма”. В публикациите в това издание се разглежда предимно участието на представители на това население в местната власт главно чрез ДПС.

При прегледа на пресата от наблюдавания период може да се предположи съществуването на допълнителен брой публикации свързани с българомохамеданите – напр. когато се разглеждат проблеми от Централните и Западните Родопи, когато се отразява реакцията на селяните от Сатовча по отношение създадената край това селище по това време наркокомуна и пр. Но в посочените публикации, дори при най-внимателен поглед не може да се открият белезите, които характеризират и отделят етнопубликациите от другите публикации. Това не ни дава основание да ги регистрираме и анализираме само поради нашите изследователски интуиции.

Македонската тема през изследвания период се свързва главно с три събития. Това са: коментарите около книгата на Божидар Димитров “Десетте лъжи на македонизма”; развитието на делото срещу България в Страсбург заведено от активисти на ОМО “Илинден”; идеите за “нов Берлински конгрес” на лорд Дейвид Оуен и тиражираната във в-к “Нова Македония” карта за размяна на територии и “договорените” нови политически граници на Балканите. Единствено на страниците на в-к “Струма” намира място реакцията на ОМО “Илинден” ПИРИН срещу методиката на извършеното през март 2001 г. преброяване на населението в България.

Може да се каже, че през наблюдавания период македонската тема попада под сянката на събитията в Р.Македония, които предизвикват тревога и ангажират вниманието на българското обществено мнение. Като цяло, през този период доминира нагласата, че вътрешните противоречия по този въпрос трябва да се тушират, а усилията на българската страна да се концентрират в посока подпомагане официалните власти на югозападната ни съседка в усилията им за ограничаване и потушаване на етническият конфликт на нейна територия. Доминират опасения по-скоро за евентуална бежанска вълна към България или за пряко въвличане на нашата страна в конфликта чрез войски или паравоенни доброволчески структури, отколкото опасения от възможни сепаратистки акции от страна на български граждани изявяващи своето македонско национално самосъзнание.

В заключение, какви основни изводи могат да се направят от нашето изследване?

- Темата за етническите малцинства е периферна за българския национален периодичен печат. Това определя и нейния малък относителен дял спрямо останалите теми застъпени в него.
- Тя няма еднозначно присъствие и в българския регионален печат. Нейното присъствие като количество и като етнически профил на публикациите зависи преди всичко от особеностите на съответния регион.
- Въпреки това, в националните и регионалните печатни медии се наблюдава устойчиво и сравнително равномерно присъствие на тази тема.
- От **националните издания**, информационните всекидневници “Труд” и “24 часа” имат най-ярко изразена неутрална и балансирана линия на представяне етническата тема на своите страници.
- Като относително най-негативистична по отношение на малцинствата и тяхното представяне, се очертава информационната политика на в-к “Монитор”.
- Политическите всекидневници, в лицето на вестниците “Дума” и “Демокрация”, в представянето на етническата тема като цяло следват текущата линия на своите политически сили.
- От **регионалните издания**, по отношение на етническия баланс на публикациите, можем да посочим в-к “Нов живот” като рязко отклоняващ се от типичното разпределение на тези публикации. В него практически отсъстват други етнически публикации, освен за турското етническо малцинство. Но това е следствие от спецификата на кърджалийския регион.
- В повечето издания се забелязва тенденция към балансирано отношение към малцинствата, която обаче не винаги се спазва, най-вече по отношение на ромите. При публикациите свързани с тях все още доминира негативистичният уклон, акцентът върху “негативната новина”.
- От всички малцинства най-силно присъстват в публикациите **турското** и **ромското** малцинства. Това съответства на тяхното обективно място в демографската структура на българското население. Констатираните разлики в това отношение между отделни регионални издания са свързани с различната демографска структура на населението в различните части на страната.

- Въпреки относителния количествен паритет има дълбока качествена разлика в представянето на тези две малцинства в пресата.
- **Ромите** се представят преимуществено в негативен план, като източник на социални и криминални проблеми, като обект на грижи от страна на държавата и обществото като цяло.
- **Турците** се представят преимуществено в позитивен план, като много по-добре интегрирани и предимно в политически контекст – чрез дейността на техните политически организации.
- **Останалите малцинства** са значително по-слабо представени, но това съответства до голяма степен на тяхното реално присъствие в живота на българското общество.

Тодор Марков